

# AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

*Əlyazması hüququnda*

## **PASİYENTİN MƏLUMATLANDIRILMIŞ RAZILIQ HÜQUQU: BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏ VƏ MİLLİ QANUNVERİCİLİK**

İxtisas: 5603.01 - «Beynəlxalq hüquq;  
insan hüquqları»  
2406.03 - «Bioetika»

Elm sahəsi: Hüquq

İddiaçı: **Fidan Aris qızı Rüstəmov**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi  
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

### **AVTOREFERATI**

**BAKİ – 2022**

Dissertasiya işi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunda yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: Dünya və Avropa Tibbi Hüquq  
Assosiasiyalarının vitse-prezidenti,  
BDU-nun Hüquq fakültəsinin professoru  
**Vüqar Qurban oğlu Məmmədov**

Rəsmi opponentlər: hüquq elmləri doktoru,  
**professor Etibar Əli oğlu Əliyev**

hüquq elmləri üzrə fəlsəfə doktoru,  
**Nigar Hüseyn qızı Qələndərli**

hüquq elmləri üzrə fəlsəfə doktoru,  
**Fatimə Etibar qızı Hüseynova**

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun nəzdində fəaliyyət göstərən BFD 3.06 Dissertasiya Şurası.

Dissertasiya

şurasının sədri:

hüquq elmləri doktoru, professor

**Aytən İnqilab qızı Mustafazadə**

Dissertasiya Şurasının

elmi katibi:

hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

**Qədir Rövşən oğlu Xəlilov**

Elmi seminarın sədri: Hüquq elmləri doktoru, professor

**Rüstəm Fəxrəddin oğlu Məmmədov**

## İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

**Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi.** Müasir demokratik dünyada əsas pasiyent hüquqlarından biri insanın şəxsi və fiziki toxunulmazlığının, insan şəxsiyyətinin muxtariyyətinin tanınmasına əsaslanan məlumatlı razılıq hüququdur. Bu hüququn mahiyyəti ondan ibarətdir ki, hər hansı insan orqanizmə tibbi müdaxilə yalnız pasiyentin tam ilkin məlumatlandırılmasından və bu müdaxilə üçün pasiyentdən könüllü razılıq alındıqdan sonra mümkündür, əks halda bu zaman tibb işçisinin hərəkətləri şəxsə qarşı zorakılıq kimi qiymətləndirilir. Hal-hazırda, tibbi müdaxilə zamanı məlumatlandırılmış razılıq prinsipi inkişaf etmiş hüquqi dövlətlərdə tibbi fəaliyyət üçün bütün hüquqi dəstək sisteminin təməl daşdır.

Əgər əvvəllər elm adamlarının diqqəti pasiyentlərə məlumat verilməsinə, sonra könüllü razılığın alınmasına yönəlirdisə, bu gün hüquqşünas alimlər pasiyentin biliyə əsaslanan məlumatlı seçimi əsasında tibbi müdaxilədə razılığa gəlməkdə maraqlıdırlar. Buna görə də, tibbi hüquq nöqtəyi-nəzərindən tibbi müdaxilə üçün məlumatlandırılmış razılıq dedikdə, pasiyentin xəstəlik haqqında tam, obyektiv, hərtərəfli və geniş məlumat almasına əsaslanaraq təklif olunan müalicə, onun mümkün fəsadları və alternativ müalicə üsulları və s., müalicə variantını könüllü, səriştəli qəbul etməsi başa düşülməlidir. Onun əldə edilməsi prosesində iki mərhələni ayırmaq olar: 1) pasiyentin könüllülük və səriştə əsasında məlumatla təmin edilməsi; 2) pasiyentin məlumatlandırılmış razılığının alınması və düzgün qeydiyyatı.

Tibbi müdaxilə və ya klinik sınaqla bağlı məlumatlandırılmış razılıq hüququ aşağıdakıları təmin etmək məqsədi daşıyır:

- həm xəstə, həm də tibbi tədqiqatlarda iştirak edən şəxslər kimi çıxış edən vətəndaşlara hörmət;
- tibb işçilərinin və ya tədqiqatçıların öz peşə vəzifələrini lazımınca yerinə yetirməməsi səbəbindən fiziki və psixi sağlamlığa, daha çox vətəndaşların həyatına zərər vurma ehtimalının azaldılması.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, “Razılıq” adlı bioetika prinsiplərindən biri aşağıdakı məqsədləri özündə ehtiva edir:

1. pasiyentin muxtariyyətinin təsdiqi;
2. pasiyentin məsuliyyət hissini dəstəklənməsi;
3. insanın şəxsiyyət kimi statusunun qorunması;
4. məcburiyyət və aldatma hallarının qarşısının alınması;
5. rəşional qərarların qəbulu prosesində həkimə köməklik göstərilməsi;
6. hər bir insanın ləyaqətinə və hüquqlarına hörmət ifadəsi.

Məlumatlandırılmış razılığın konsepsiyasının yaranması üç qlobal proseslə əlaqələndirilir: insan hüquqları hərəkətinin ümumi inkişafı və insan hüquqlarının müdafiəsi, cəmiyyətin total informasiyalaşdırılması və bazar münasibətlərinin tibbi xidmət sahəsinə yayılması ilə. Vasilyeva E.E., Məmmədov V.Q., Pişçita A.N., Klimov A.E., Blue R., Carmi A., Smith JM və bir çox başqalarının fikrincə, vətəndaşların tibbi müdaxilədən əvvəl məlumatlandırılmış razılıq hüquqlarının təmin edilməsi müasir inkişafın təməl daşdır. Pasiyentin məlumatlandırılmış razılıq prinsipinin qanunvericiliklə təsdiqlənməsi təkcə müasir tibbin tələbi deyil, həm də cəmiyyətin demokratik inkişafının əlamətidir. Qabaqcıl demokratik ölkələrdə indi məlumatlandırılmış razılıq pasiyentin hüquqlarının həkim tərəfindən qorunub saxlanması və nə dərəcədə qorunmasının hüquqi meyarıdır.

Tarixən, həkimin məlumatları açıqlaması pasiyenti həkimin istədiyini etməyə inandırmaq ehtiyacını ehtiva edir. Qədim dövrlərdən bəri pasiyentlərin tibbi qərarların qəbul edilməsində iştirakı qadağan edilmişdir. Əslində, məlumatlandırılmış razılıq hüquq doktrinası pasiyentin özü haqqında tibbi qərarların qəbulunda birbaşa iştirak etmək hüququnu tanıyan məhkəmə qərarlarının qəbulundan sonra ötən əsrin ortalarında müxtəlif ölkələrdə formalaşmışdır. O vaxtdan bəri pasiyentin tibbi müdaxiləyə razılıq hüququ təkcə etik deyil, həm də hüquqi kateqoriyaya çevrilərək, tibbin əsas xəttinə çevrilib.

Tibbi hüquq tibb praktikasında reallığa çevrilir və pasiyentlərin hüquqları tibbi hüquq sisteminin əsasını təşkil edir. Məlumatlandırılmış razılıq hüququ ən vacib olanıdır. Eyni zamanda, aparılan sorğular praktiki həkimlərin yarıdan çoxunun, postsovet məkanı ölkələrində isə tibb işçilərinin böyük əksəriyyətinin

Məlumatlandırılmış razılıq məsələlərində kifayət qədər məlumatlı olmadığını göstərir. Qərbi Avropa ölkələrində, Rusiya Federasiyasında (RF), Qazaxıstan Respublikasında, Belarusiya Respublikasında (BR) və başqa ölkələrdə qeyri-düzgün müalicə ilə bağlı məhkəmə çəkişmələri o qədər tez-tez olub ki, əksər həkimlər təcrübələrinin bu və ya digər mərhələsində mühakimə olunurlar və onlara qarşı maliyyə iddiaları durmadan artır. Hüquqsünasların fikrincə, belə hallarda ən yaxşı müdafiə qüsursuz sənədləşdirmə, bütün tibbi manipulyasiyaları yerinə yetirmək üçün xəstənin yazılı Məlumatlandırılmış razılıq, fəsadların erkən aşkarlanması və onların tez aradan qaldırılmasıdır.

Azərbaycan Respublikasının (AR) qanunvericiliyi pasiyentin hüquqları sırasında Məlumatlandırılmış razılığa könüllü olaraq yazılı və ya şifahi razılıq vermək hüququnu nəzərdə tutur, lakin pasiyentlərin tibbi müdaxiləyə könüllü razılıq vermək hüququ Məlumatlandırılmış razılıq hüququ deyil və bu 20-ci əsrin qanunvericiliyi üçün məqbul sayıla bilərdi.

Hazırda bu hüquqları tənzimləyən qanunvericiliyimiz xeyli köhnəlib və təkmilləşdirilməsinə ehtiyac var və tibb ictimaiyyətində həkim-xəstə münasibətlərində mövcud olan paternalist yanaşma əzəldən, hər iki tərəfin bərabər hüququnun olmadığı bir şəraitdə hökm sürməkdə davam edir. Həkimlər hələ də pasiyentin həyatı və sağlamlığı, psixi və fiziki vəziyyəti ilə bağlı qərar qəbul etmə prosesinə dominant təşkil edən təsirlər göstərir.

Bu baxımdan, Azərbaycanın milli xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla, pasiyentlərin hüquqlarının, xüsusən də Məlumatlandırılmış razılıq hüququnun müdafiəsi sahəsində dünya təcrübəsindən istifadə etmək aktual görünür. Artıq bir neçə ildir ki, Azərbaycan Respublikasının Parlamenti Avropa ölkələrinin təcrübəsinə əsaslanaraq pasiyentin hüquqları ilə bağlı qanun layihəsi üzərində işləyir. Bu dissertasiya işi Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının mənafeyinə uyğun olaraq bu Qanunun qəbul edilməsində müsbət beynəlxalq təcrübədən istifadə edilməsinə, səhiyyə sahəsində daxili qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsinə, demokratikləşməyə və hüquqi cəmiyyətin inkişafına töhfə verə bilər.

Bütün yuxarıda qeyd olunanlar tibbi müdaxiləyə məlumatlı razılıq probleminin müasir dövrün aktual problemlərindən biri olaraq qaldığını göstərməklə və tədqiqat mövzusunun aktuallığını təsdiq etməklə, tərəfimizdən onun elmi tədqiqat predmeti kimi seçilməsini şərtləndirmişdir.

Pasiyentlərin məlumatlandırılmış razılıq hüququ Nürnberq məhkəmələrindən və 1947-ci il Nürnberq Məcəlləsinin qəbulundan sonra qəbul edilmiş beynəlxalq hüquqi sənədlərdə ən çox əhatə olunub. Bu sahədə əsas elmi əsərlər Qərb müəlliflərinə məxsusdur. Postsovet ölkələrinin hüquq elminə gəlicə, burada hal-hazırda, istisnasız olaraq, tibbi hüquq sahəsində bütün aparıcı Rusiya, Ukrayna və Belarusiya mütəxəssisləri Məlumatlandırılmış razılığı pasiyentin ən vacib hüququ, müasir inkişafın təməl daşı kimi tanıyırlar.

Ən aktual bioetik problemlərdən biri kimi evtanaziyanın tibbi, sosial və fəlsəfi aspektlərinin öyrənilməsi üzrə postsovet məkanında qabaqcıl tədqiqatlar Azərbaycanın Birinci Vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevaya məxsusdur. Daha sonra professor V.Q.Məmmədovun rəhbərliyi ilə AMEA Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunda YUNESKO-nun Bioetika kafedrasının Azərbaycan bürosunun açılışı ilə bioetik məsələlərinə beynəlxalq və milli tibbi hüququn inkişafı kontekstində baxılmağa başlanmış, həm Azərbaycanda, həm də xaricdə, o cümlədən Məlumatlandırılmış razılıq hüquqlarına dair çoxsaylı əsərlər nəşr edilmişdir. Eyni zamanda, pasiyentin ən mühüm hüquqlarından biri olan pasiyentin Məlumatlandırılmış razılıq hüququ hələ də dərindən və məqsədyönlü şəkildə öyrənilməmişdir, ona görə də bu dissertasiya Azərbaycanda hüquq sahəsində bu mövzuda ilkdir.

Dissertasiya tədqiqatının nəzəri əsasını tanınmış alimlərdən A.İ.Mustafazadə, V.M.Məmmədov, Vasilyeva E.E., Pişçita A.N., Klimov A.E., Blue R., Carmi A., Smith JM və başqalarının bioetika və tibb hüququna və məlumatlı razılıq paroblemının ayrı-ayrı aspektlərinə həsr olunmuş elmi əsərləri təşkil etmişdir.

### **Tədqiqatın obyektı və predmeti.**

Tədqiqatın obyektı pasiyentin həkim və tibb müəssisəsi ilə münasibətlərində inkişaf edən səhiyyə sahəsində ictimaiyyətlə

əlaqələr, habelə məlumatlı razılıq institutu ilə bağlı bioetika qaydalarının və beynəlxalq hüquq prinsipləri və normalarının tətbiqi prosesləridir.

Tədqiqatın predmeti tibbi və beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş prinsip və normaları, bioetika, səhiyyə sahəsində, xüsusən də pasiyentin Məlumatlandırılmış razılıq hüquqlarının müdafiəsi sahəsində milli və xarici qanunvericiliyin müddəalarıdır.

### **Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri.**

Tədqiqatın məqsədi pasiyentin məlumatlı razılıq hüququ ilə bağlı məsələlərin elmi cəhətdən və kompleks şəkildə tədqiq etmək, göstərilən hüququn həyata keçirilməsi zamanı yaranan ictimai münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsi ilə bağlı yaranan problemləri aşkara çıxarmaq və bu sahədə mütərəqqi beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq onların həlli yollarını təklif etməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın vəzifələri - yuxarıda göstərilən məqsədə çatmaq üçün qarşıya aşağıdakı tədqiqat vəzifələri qoyulmuşdur:

- əsas bioetik prinsiplər sistemində məlumatlandırılmış razılığın rolunu və yerini öyrənmək;
- Məlumatlandırılmış razılıq hüququnun mahiyyətini və əhəmiyyətini öyrənmək və təhlil etmək, pasiyentin hüquqları arasında onun yerini və əhəmiyyətini müəyyən etmək;
- bioetika və tibbi hüquq, səhiyyə sahəsində insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində beynəlxalq hüquqi sənədləri təhlil etmək və tibbi müdaxilədən əvvəl məlumatlandırılmış razılığın əhəmiyyətini qeyd etmək;
- pasiyentin, o cümlədən ayrı-ayrı pasiyent qrupları üçün (yetkinlik yaşına çatmayanlar, ayıq vəziyyətdə olmayan, psixiatriya pasiyentləri və s.) məlumatlandırılmış razılıq hüququnun təmin edilməsi ilə bağlı ayrı-ayrı xarici ölkələrin qanunvericiliyini araşdırmaq;
- daxili səhiyyə qanunvericiliyini və onda məlumatlandırılmış razılıq hüququnun həyata keçirilməsini təhlil etmək, tibbi və hüquqi təcrübədən nümunələrdən istifadə etməklə onun əldə edilməsinin müxtəlif forma və üsullarını, habelə məlumatlandırılmış razılığın qeydiyyatını xarakterizə etmək;

- bu sahədə qanunvericiliyin sonradan təkmilləşdirilməsinin vacibliyini nümayiş etdirmək üçün tibbi müdaxilə üzrə məlumatlandırılmış razılığın əldə edilməsində boşluqları və qüsurları aşkar etmək, onların nəticələrini göstərmək;
- tədqiqat əsasında pasiyentin məlumatlandırılmış razılıq hüququnun təmin edilməsi sahəsində Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi üçün nəzəri müddəalar və praktiki tövsiyələr hazırlamaq.

**Tədqiqatın metodları.** Dissertasiya işinin metodoloji əsasını idrakin ümumi elmi dialektik metodu, həmçinin xüsusi metodlar, məsələn: tarixi-hüquqi, dialektik, formal-məntiqi, müqayisəli-hüquqi, sistem-struktur, struktur-funksional və proqnostik metodlar təşkil edir.

**Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar.** Dissertasiya işinin aşağıdakı əsas müddəaları publik müdafiyyə təqdim olunur:

1) Milli bioetik prinsiplərdən istifadə həyat və sağlamlığın qorunması sahəsində qanunvericilik beynəlxalq hüquqla, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının iştirakı və dəstəyi ilə tövsiyə olunur və dünyanın bir çox demokratik dövlətlərinin daxili normativ hüquqi bazasında yer alır.

2) Məlumatlandırılmış razılıq doktrinası beynəlxalq hüquq tərəfindən müasir səhiyyənin ən mühüm bioetik və hüquqi prinsipi kimi tanınır. Məlumatlı razılıq prinsipi insan hüquqlarının və ləyaqətinin müdafiəsinin fundamental doktrina kimi MDB-nin bütün model qanunlarında və Avropa Birliyinin həyat və sağlamlığın qorunması sahəsində sənədlərində açıq və birmənalı şəkildə bəyan edilmişdir. Bu sənədlərin əsas prinsipləri arasında müasir sistemlərin əsaslanmalı olduğu etik dəyərlər ön plana çəkilir.

3) Məlumatlandırılmış razılıq əsas və mühüm bioetik prinsiplərdən biridir, o, müasir tibb hüququ və milli səhiyyə sistemlərinin düzgün inkişafında, xüsusən də tibbin kommersiyalaşdırılması kontekstində təməl daşıdır. Xəstənin (və ya qanuni nümayəndəsinin) məlumatlandırılmış razılığı - profilaktik, diaqnostik, müalicəvi, elmi və elmi-tədqiqat məqsədləri üçün həyata keçirilən hər hansı tibbi müdaxiləyə xəstənin (və ya qanuni nümayəndəsinin) sağlamlıq vəziyyəti, o cümlədən tibbi faktlar,



diaqnoz, proqnoz, tibbi, elmi tədbirlərin planı və mərhələləri, gözlənilən təsir, mümkün risklər, ağırlaşmalar və onların ehtimalı, təklif olunan və alternativ müdaxilə üsullarının üstünlükləri, reabilitasiya müddəti, müalicənin dəyəri və ödəniş şərtləri, müalicədən imtinanın mümkün fəsadları, pasiyentin vəzifə və hüquqları, onların necə qorunacağı və s. barədə məlumat verilməklə tam, obyektiv, hərtərəfli və əhatəli məlumat verilməsinə əsaslanan əvvəlcədən, pulsuz, könüllü yazılı razılıqdır.

4) Beynəlxalq hüquq səhiyyə və elm sahələrində insan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının qorunmasını maksimum dərəcədə artırmaq üçün tibbi müdaxilədən əvvəl vacib bioetik və hüquqi prinsiplərdən biri kimi məlumatlı razılığı qəbul edərək, bütün ölkələrə bu prinsipi tətbiq etməyi və həyata keçirməyi tövsiyə edir. Milli qanunvericilikdə bu prinsipə məhdudiyətlər və istisnalar yalnız beynəlxalq insan haqları hüququnun prinsip və müddəalarına zidd olmayan, daxili qanunvericiliyin etik və hüquqi normalarına uyğun olaraq aparılmalıdır.

5) Pasiyentin məlumatlı razılıq hüququnun təmin edilməsi demokratik ölkələrdə milli səhiyyə qanunvericiliyinin əsas məqsədlərindən biridir. Xəstənin tibbi müdaxiləyə məlumatlı razılıq hüququnun qanunvericiliklə təsdiq edilməsi müasir tibbin tələbi olmaqla yanaşı, həm də cəmiyyətin demokratik inkişafının, insan hüquqlarının qorunmasının və tibb qanunvericiliyinin inkişafının əlamətidir. Azərbaycan qanunvericilik sistemi üçün ən yaxşı təcrübə kimi dünyanın bir çox ölkələrinin (ABŞ, Avropa ölkələri, Rusiya, Türkiyə, Belarus) qanunvericiliyində məlumatlı razılıq hüququnun səhiyyədə insan hüquqlarının müdafiəsi üçün mühüm vasitə kimi öyrənilmiş və qanunvericiliyimizdə təsbiti tövsiyə edilmişdir.

6) Pasiyentin məlumatlandırılmış razılıq hüququ xəstənin ayrılmaz hüququ və hər hansı tibbi müdaxilədən əvvəl zəruri şərtidir, çünki o, xəstənin ləyaqətinə və şəxsi toxunulmazlığına hörməti, onun şəxsi azadlığının tanınmasını, öz müqəddəratını təyin etmək hüququnu, həyat və sağlamlıqla bağlı müstəqil və səlahiyyətli qərarlar qəbul etmək, müalicədə iştirak etmək və öz qərarları üçün məsuliyyət daşımaq hüququnu ifadə edir. Tibbi müdaxiləyə məlumatlı razılıq demokratik ölkələrdə tibbi təcrübənin hüquqi

təminatı sisteminin əsasını təşkil edir, çünki xəstənin məlumatlılığa əsaslanan sərbəst məlumatlı razılığı insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsi yollarından biridir.

7) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində pasiyentin tibbi müdaxiləyə məlumatlı razılıq hüququ təsbit edilməyib. Hal-hazırda, səhiyyə sahəsində yerli qanunlara əsasən, xəstəyə tibbi yardımın göstərilməsi üçün ilkin şərt xəstənin (qanuni nümayəndənin) məlumatlı razılıq olmayan könüllü razılığının olmasıdır. Xəstənin tibbi müdaxiləyə məlumatlı razılıq hüququnun qanunlarla müəyyən edilməsi obyektiv zərurətdir. Bu hüququn təmin edilməsi milli qanunvericilikdəki əsas bioetik prinsiplərlə yanaşı, ölkəmizdə səhiyyənin təkmilləşdirilməsi və demokratikləşdirilməsi istiqamətində mühüm addım olacaqdır.

8) Məlumatlı razılıq doktrinası yalnız xəstənin hüququ kimi deyil, həm də tibbi müdaxiləni həyata keçirən tibb işçisinin razılıq və mənəvi hüquq əldə etmək üçün xəstəni (qanuni nümayəndəni) ətraflı məlumatlandırmaq peşəkar borcu kimi qəbul edilməlidir. Hər növ tibbi müdaxilə üçün qəbul edilməlidir.

9) Məlumatlı razılıq doktrinasının Azərbaycan qanunvericiliyində hüquqi təsbiti ilə bağlı bu dissertasiyanın nəticələrində göstərilən tövsiyələr “Pasiyent hüquqları haqqında” Qanunun qəbul edilməsi və ya “Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında” 1997-ci il tarixli bu sahədə əsas Qanuna əlavə və dəyişikliklərin edilməsi yolu ilə həyata keçirilə bilər.

**Tədqiqatın elmi yeniliyi.** Bu elmi iş müasir səhiyyə sistemlərində ən mühüm pasiyent hüquqlarından birinə - pasiyentin məlumatlandırılmış razılıq hüququna dair Azərbaycan Respublikasında ilk elmi araşdırmanı təmsil edir. Bundan əlavə, hüquqi ədəbiyyatda bu problem ilk dəfə olaraq bioetika, tibbi və beynəlxalq hüququn qovşağında elmi baxımdan nəzərdən keçirilir. Azərbaycan hüquq elmində ilk dəfə olaraq, milli qanunvericilik üçün məlumatlı razılığın hərtərəfli hüquqi tərifinin tövsiyəsi ilə Məlumatlandırılmış razılıq doktrinasının təhlili aparılmışdır, insan hüquqlarının və insan ləyaqətinin təmin edilməsi, pasiyent və tibb işçilərinin hüquqlarının müdafiəsi, səhiyyə sisteminin inkişafı və təkmilləşdirilməsi kontekstində bu problemə ilk dəfə olaraq

Azərbaycan hüquq elmində baxılır. Pasiyentin məlumatlandırılması standartının və onun qəbulu və qeydiyyatı ilə bağlı məsələlərin tənzimlənməsi üçün vahid mexanizmin olmaması həm Konstitusiyanın, həm də səhiyyə sahəsində əsas qanunun ona verdiyi insan və pasiyent hüquqlarının tam şəkildə həyata keçirilməsinə mane olur, konflikt olan vəziyyətlərdə tibb işçilərinin müdafiəsi tam olaraq əhatə olunmur. Müasir şəraitdə tibb müəssisələrinin fəaliyyətində məlumatlandırılmış razılıq prinsipinin geniş praktik tətbiqi olmadan həm pasiyentlərin, həm də tibb işçilərinin hüquq və qanuni mənafeələrinin lazımi səviyyədə müdafiəsini təmin etmək mümkün deyil. Bu baxımdan, bu dissertasiya işi təkcə bu məsələnin həllində deyil, həm də pasiyentin məlumatlı razılıq hüququ ilə bağlı məsələlərin həlli üçün tövsiyələrin işlənilib hazırlanması baxımından ilk tədqiqat hesab olunur. Demokratik ölkələrin səhiyyə sistemlərində pasiyent hüquqlarına xüsusi olaraq mərkəzi önəm verilir. Milli qanunvericiliyimizdə pasiyentin könüllü razılıq hüququ nəzərdə tutulsa da, məlumatlandırılmış razılıq hüququ reallaşdırılmır. Bu da təbabətdə və səhiyyədə mövcud olan münasibətlərin paternalistik prinsiplər əsasında qurulmasına gətirib çıxarır ki, müasir hüquq və insan haqları nöqtəyi nəzərdən kommersiya və biznesə çevrilən səhiyyədə belə vəziyyət insan hüquqlarının çoxsaylı pozulmasına gətirib çıxara bilər və çıxarır. Məlumatlandırılmış razılıq prinsipinin nəzərə alınmamasının acı nəticələrini əks etdirən real təcrübədən götürülmüş misallar məsələnin nə qədər aktual olduğunu sübut edir. Hər bir insan həyatında bir və yaxud bir neçə dəfə pasiyent olur, pasiyent qohumu kimi çıxış edir. Yəni bu məsələ abstrakt bir məsələ deyil, bu hər birimizə, cəmiyyətin hər üzvünə aid olunan bir problemdir. İnsana verilmiş ən böyük nemət olan həyat və sağlamlığın qorunması ilə bağlıdır, bədəni və taleyi barəsində verə biləcəyi qərarlarla bağlıdır. Bu nöqtəyi nəzərdən bu dissertasiya işi Azərbaycan hüquq elmində çox aktual və yeni mövzuya toxunan, konkret nəticələr verə bilən bir iş kimi xüsusi qeyd edilməlidir.

**Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti.** Bu dissertasiyanın nəzəri əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, orada tərtib edilmiş müddəalardan tibb hüququnun, eləcə də bioetikanın nəzəri və praktiki problemlərinin işlənilib hazırlanmasında istifadə oluna bilər.

Bu iş müasir şəraitdə xəstənin həkim və tibb müəssisəsi ilə münasibətinə diqqət yetirməklə səhiyyədə insan hüquqlarının müdafiəsinin müxtəlif aspektləri üzrə gələcək tədqiqatlar üçün faydalı olacaqdır. Ümumiyyətlə, bu mövzunun işlənməsi geniş praktik materialı cəlb etmək imkanı olan müstəqil perspektivli elmi istiqamətdir. Dissertasiyada verilən təkliflər və nəticələr onun aktuallığını göstərmək və tədqiq olunan problemin gələcək inkişafına kömək etmək məqsədi daşıyır.

Bu tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, iş zamanı əldə edilən nəticələr və onların əsasında tərtib edilmiş təkliflər səhiyyə sistemində pasiyent ətrafında hüquqi münasibətləri tənzimləyən qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi üçün faydalı olacaqdır.

Dissertasiya tədqiqatının müddəalarından və bu dissertasiya üzrə materiallardan bioetika və tibbi hüquq sahəsində fənlərarası tədqiqatlarda, həmçinin gələcək hüquqşünas və həkimlərin hazırlanması üzrə tədris prosesində (bioetika, tibbi hüquq, beynəlxalq hüquq, insan hüquqları üzrə ümumi kursların tədrisi zamanı; məlumat fənləri əsasında müvafiq proqramların və tədris vəsaitlərinin hazırlanması), o cümlədən cari qanun yaradıcılığı prosesində, xüsusən də Azərbaycan Respublikasında “Pasiyent hüquqları haqqında” Qanun layihəsi üzərində sonrakı işlərdə, milli qanunvericiliyin normalarının tətbiqi ilə əlaqədar inkişaf etdirilməsində istifadə oluna bilər.

**Tədqiqat nəticələrinin aprobasiyası və tətbiqi.** Dissertasiya AMEA-nın Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunda hazırlanıb, orada müzakirə edilib və rəy verilib. Tədqiqatın bir hissəsi 2015-ci ildə Harvard Universitetinin Tibb Fakültəsində, Bostonda Harvard Universitetində, Massaçusets ştatında, ABŞ-da aparılıb.

Dissertasiyanın tezisləri ABŞ-ın Nevada ştatının Las-Veqas şəhərində (fevral 2013) Amerika Tibb Hüququ Assosiasiyasının “Hüquq, Tibb və Peşəkar Təcrübə” adlı 53-cü İllik Konfransının materiallarında məruzə edilmiş və dərc edilmişdir; İtaliyanın Neapol şəhərində YUNESKO-nun Bioetika üzrə 9-cu və 11-ci Ümumdünya Konfransı “Bioetika, Tibbi Etika və Tibbi Hüquq” (noyabr 2013 və oktyabr 2015); Ankara Universitetində 2-ci Beynəlxalq Bioetika

Təhsil Konfransı, Ankara, Türkiyə (may 2014); 23-cü Ümumdünya Tibbi Hüquq Konqresi “Tibbi Hüquq, Bioetika və Multikulturalizm”, Bakı, Azərbaycan (iyul 2017). Dissertasiyanın materiallarından tədris prosesində - Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsində bioetika və tibbi hüquq, insan hüquqları və beynəlxalq hüquq üzrə seminarlar zamanı istifadə edilmişdir. Dissertasiyanın mövzusu üzrə müəllifin 12 elmi əsəri, onlardan 6-sı xarici mətbuatda dərc edilmişdir.

**Dissertasiya işinin yerinə yerinə yetirildiyi təşkilatın adı.** Dissertasiya işi AMEA Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunda hazırlanmışdır. Bu mövzu Azərbaycan Respublikası Elmi Tədqiqatların Təşkili və Əlaqələndirilməsi Şurasının Hüquq Məsələləri üzrə Şurasının iclasında təsdiq edilmişdir.

**Dissertasiya işinin strukturu** tədqiqatın bəyan edilmiş məqsəd və vəzifələrinin həlli üçün müəllif tərəfindən seçilmiş məntiqə uyğundur, onun mövzusunun və spesifikliyini əks etdirir. Dissertasiya girişdən, üç fəsildən, o cümlədən 8 paragrafdan, nəticədən, istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından və tətbiqlərdən ibarətdir. Dissertasiya giriş (28887), I fəsil (60329), II fəsil (70345), III fəsil (95944), nəticədən (11430) əlavələrdən və bibliografiyadan (280 mənbə) ibarət olmaqla ümumi həcmi (309092) işarə, 170 səhifədən ibarətdir.

## **DİSSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU**

Dissertasiya işinin girişində tədqiqat mövzusunun aktuallığı əsaslandırılır, problemin elmi işlənmə dərəcəsi təhlil edilir, mövzu, məqsəd və vəzifələr, habelə tədqiqat metodları müəyyən edilir, tədqiqatın elmi yeniliyi, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, ictimai müdafiəyə təqdim edilən əsas müddəaları göstərilir.

“Pasiyentin məlumatlandırılmış razılıq hüququ bioetika və tibbi hüququn əsas prinsiplərindən biri kimi” adlı I Fəsil iki paragrafdan ibarətdir. Burada məlumatlandırılmış razılıq doktrinasının formalaşması, bunun səbəbləri və mahiyyəti təsvir edilmişdir.

“Bioetika və əsas bioetik prinsiplər” adlı birinci paraqrafda bioetika anlayışı açıqlanır və 2005-ci ildə beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən 15 əsas bioetik prinsipin qəbul edilməsinə səbəb olan tarixi hadisələr təhlil edilir:

1) İnsan ləyaqəti və insan hüquqları, 2) Xeyir və zərər, 3) Muxtariyyət və fərdi məsuliyyət, 4) Razılıq (məlumatlandırılmış razılıq), 5) razılıq vermək qabiliyyəti olmayan şəxslər, 6) İnsanın həssaslığının tanınması və fərdin bütövlüyünə hörmət, 7) Şəxsi toxunulmazlıq və Məxfilik, 8) Bərabərlik, ədalətlik və eyni hüquqlara malik olma, 9) Qeyri-diskriminasiya və stigmatizasiya, 10) Mədəni müxtəlifliyə və plüralizmə hörmət, 11) Həmrəylik və əməkdaşlıq, 12) Sosial məsuliyyət və sağlamlıq, 13) Faydaların bərabər paylaşılması, 14) Gələcək nəsillərin qorunması, 15) Ətraf mühitin, biosferin və biomüxtəlifliyin mühafizəsi.

İnsan həyatı və sağlamlığı ilə bağlı, eləcə də tibbi müdaxilədən əvvəl məlumatlandırılmış razılığın əhəmiyyəti elmi tədqiqatda, YUNESKO-nun “Bioetika və İnsan Hüquqları” haqqında 2005-ci ildə YUNESKO-ya üzv olan 193 ölkə, o cümlədən Azərbaycan tərəfindən qəbul edilmiş Ümumdünya Bəyannaməsində öz əksini tapmışdır.

“Tibbi hüququn formalaşması və məlumatlandırılmış razılıq prinsipi” adlı ikinci paraqrafda həm beynəlxalq təşkilatlar, həm Qərb dünyasında, həm də ölkəmizdə tibb sahəsində hüquqi anlayışların formalaşmasının ilkin şərtləri və tarixi mərhələləri, Sovet dövrü öyrənilir. Burada qeyd olunur ki, məlumatlı pasiyentin könüllü razılığı istənilən tibbi müdaxilə üçün zəruri ilkin şərtədir və məlumatlandırılmış razılıq hüququ xəstənin ən mühüm və əsas hüququdur, müasir tibbi hüququn təməli daşındır. Gələcək müalicənin uğuru, pasiyentlərin hüquqlarının həyata keçirilməsi və tibb işçilərinin peşə məsuliyyətinin qorunması əsasən məlumatlandırılmış razılığın alınması prosedurunun hüquqi və təşkilati keyfiyyətlə nə dərəcədə həyata keçiriləcəyindən asılıdır.

“Beynəlxalq hüquqda və xarici ölkələrin qanunvericiliyində pasiyentin məlumatlandırılmış razılıq hüququ” adlı ikinci fəsilə dissertasiya işinin müəllifi Avropa Birliyinin və MDB-nin universal, regional beynəlxalq hüquqi sənədlərində, eləcə də milli

qanunvericilikdə məlumatlandırılmış razılıq hüququnu tədqiq etmişdir. İkinci Dünya Müharibəsinin dəhşətli nəticələrinin, faşist Almaniya'sının insanlığa qarşı vəhşilik və cinayətlərinin və Nürnberq hərbi tribunalının 1947-ci ildə çıxardığı hökmün məntiqi nəticəsi kimi beynəlxalq bəyannamə və konvensiyaların bir çox müddəaları BMT tərəfindən qəbul edilməsi ilə bağlı məqamlar ehtiva edilmişdir. Sonrakı illərdə iki mühüm bəyannamə qəbul edilir - 1964-cü il Helsinki Bəyannaməsi və 1981-ci ildə Xəstənin Hüquqlarına dair Lissabon Bəyannaməsi. Helsinki Bəyannaməsinin təqdimatında deyilir ki, “hazırkı tibbi praktikada əksər diaqnostik, müalicəvi və profilaktik manipulyasiyalar müəyyən risklə əlaqələndirilir. Bu xüsusilə biotibbi tədqiqatlar üçün doğrudur”. Eyni zamanda qeyd olunur ki, “tədqiqat olmadan tibbi tərəqqi mümkün deyil ki, bu da son mərhələdə insanların iştirakı ilə tədqiqatları əhatə edir”. İlk dəfə olaraq bu bəyannamədə həkimlərin hüquqi məsuliyyətdən azad edilmədikləri və öz ölkələrinin qanunlarına uyğun olaraq cinayət, mülki və etik məsuliyyətə cəlb oluna biləcəkləri də vurğulanır. Müəllif ABŞ, Türkiyə, Rusiya Federasiyası və Belarus Respublikasının qanunlarını, “Universal beynəlxalq hüquqi sənədlərdə pasiyentin məlumatlandırılmış razılıq hüququ” adlanan birinci paraqrafda Nürnberq Məcəlləsinin, Beynəlxalq Tibbi Etika Kodeksinin, Helsinki Bəyannaməsinin və Ümumdünya Tibb Assosiasiyasının Pasiyentin Hüquqlarına dair Lissabon Bəyannaməsinin müddəalarını tədqiq edir. İnsan Orqan Transplantasiyası haqqında Bəyannamə, “İnsan Genomu və İnsan Hüquqları haqqında” Ümumdünya Bəyannaməsi, İnsan Genetik Məlumatları üzrə Beynəlxalq Bəyannamə və YUNESKO-nun “Bioetika və İnsan Hüquqları haqqında” Ümumdünya Bəyannaməsinin tədqiq etmiş və müvafiq qaydada istinad etmişdir.

Coğrafi yerləşmə, siyasi təlimatlar və ortaq tarixi keçmiş görə Avropa Birliyinin və Müstəqil Dövlətlər Birliyinin (MDB) tibb hüququ sahəsində beynəlxalq hüquqi sənədləri tədqiqatın müəllifi tərəfindən Azərbaycan Respublikasına yaxın hesab edilərək bu fəslin “Regional beynəlxalq hüquqi sənədlərdə pasiyentin məlumatlandırılmış razılıq hüququ” ikinci paraqrafında ətraflı öyrənilmişdir.

Burada Avropada “Pasiyent Hüquqlarının Təminatı Siyasəti haqqında” Bəyannamə, “Avropada Pasiyent Hüquqları Konsepsiyasının Əsasları: Ümumi Müddəalar”, Səhiyyənin İslahatı üzrə Lyublyana Xartiyası, İnsan Hüquqlarının və İnsan Ləyaqətinin Müdafiəsi haqqında Konvensiya Biologiya və Təbabətin Tətbiqi (İnsan Hüquqları və Biotibb haqqında Konvensiya), Xəstələrin Hüquqları üzrə Avropa Xartiyası, MDB Üzv Dövlətlərin Parlamentlərarası Assambleyasının “Biotibbi tədqiqatlarda insan hüquqlarının və ləyaqətinin müdafiəsi haqqında” nümunəvi qanunları ilə bağlı MDB-yə üzv dövlətlərdə” və s. kimi beynəlxalq sənədlərdə və bütün model qanunlarda və Avropa qaydalarında məlumatlandırılmış razılıq prinsipi insan hüquqlarının və insan ləyaqətinin müdafiəsinin əsas doktrinası kimi açıq və birmənalı şəkildə bəyan edilmişdir.

İkinci fəslin üçüncü “Xarici ölkələrin qanunvericiliyində pasiyentin məlumatlandırılmış razılıq hüququ” adlı paraqrafında ABŞ, Türkiyə, Rusiya Federasiyası və Belarus Respublikasının qanunvericiliyi ətraflı təhlil edilir. Dissertasiya işinin ikinci fəslinin yekununda vurğulanır ki, hazırda tibb müəssisəsində xəstə ilə işləmək üçün ilkin şərt kimi bütün tədqiq olunan məlumat bazalarında tibbi müdaxilə zamanı məlumatlandırılmış razılıq doktrinası göstərilmişdir.

Beynəlxalq hüquq məlumatlandırılmış razılığı tibbi müdaxilədən əvvəl mühüm bioetik və hüquqi prinsiplərdən biri kimi tanıyaraq bütün ölkələrə bu prinsipi milli qanunvericilikdə tətbiq etməyi və tətbiq etməyi tövsiyə edir.

Ölkəmizin milli qanunvericiliyinin demokratikləşdirilməsinə sadıqlığını nəzərə alaraq və Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin “İnsan hüquqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramının təsdiq edilməsi haqqında” 27 dekabr 2011-ci il tarixli Sərəncamını nəzərə alaraq Azərbaycanda hüquq və azadlıqlar” mövzusunda Azərbaycan səhiyyə qanunvericiliyinin Məlumatlandırılmış razılıq doktrinasının tətbiqi mövzusunə dair ətraflı təhlilinin aparılması zəruri görünür.

Üç paraqraftan ibarət “Milli səhiyyə qanunvericiliyində pasiyentin məlumatlandırılmış razılıq hüququ” adlı üçüncü fəsildə ilk



dəfə olaraq məlumatlandırılmış razılığa dair yerli normativ baza təhlil edilir. Daha sonra isə tibbi hüquq və bioetikaya aid universal və regional beynəlxalq hüquqi sənədlər, demokratik ölkələrin səhiyyə qanunvericiliyi araşdırılır. Paraqraf 3.1. “Azərbaycanın səhiyyə qanunvericiliyində pasiyentin məlumatlandırılmış razılıq hüququnda qanunvericiliyimizin müddəaları və ilk növbədə 1997-ci ildə qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikası əhalisinin sağlamlığının qorunması haqqında” səhiyyə sahəsində əsas Qanunu üzrə pasiyentin hüquqlarının qorunması sahəsində müfəssəl təhlili verilmişdir. Bu iddia edir ki, könüllü pasiyentin razılığı prinsipi və məlumat almaq hüququ xəstə hüquqlarının milli sistemində əsas elementlərdir, lakin simbiozda belə, onlar tibbi müdaxilə üçün Məlumatlandırılmış razılıq hüququnu təmin edə bilmirlər. 1990-cı illərdə mütərəqqi olan bu müddəalar indi köhnəlmişdir və səhiyyə xidmətinin göstərilməsi üçün doktoranturaya əsaslanan yanaşmanın əsasını təşkil edir.

Paraqraf 3.2. “Məlumatlandırılmış razılıq pasiyentin və həkimin hüquqlarının müdafiəsinin əsas mexanizmi kimi: Azərbaycanda onun tətbiqinin əhəmiyyəti”, tibbi müdaxilə üçün xəstənin könüllü yazılı razılığının alınması və verilməsinin mövcud mexanizmləri ətraflı və real şəkildə öyrənilmişdir. O cümlədən, tibbi müdaxilə zamanı məlumatlandırılmış razılığın klinik və məhkəmə tibbi təcrübəsindən nümunələr, onların xəstə hüquqlarının təmin edilməsində qeyri-adekvatlığı və aşağılığı nümayiş etdirilmişdir.

Belə qənaətə gəlinir ki, bu gün praktiki səhiyyədə nizamlanmayan halların uğurla tənzimlənməsi, məhkəmə prosesində xəstələrin və tibb işçilərinin hüquqlarının müdafiəsi, səhiyyə sisteminin təkmilləşdirilməsi və demokratikləşdirilməsi məqsədilə Azərbaycan qanunvericiliyində Məlumatlandırılmış razılıq prinsipinin tətbiqi, təsbiti və möhkəmləndirilməsi ölkəmizin səhiyyəsi üçün obyektiv zərurətdir.

3.3-cü Paraqraf “Milli qanunvericilikdə pasiyentin məlumatlandırılmış razılıq hüququnun təmin edilməsinə dair tövsiyələr”də qeyd olunur ki, pasiyentin məlumatlandırılması standartının və onun alınması və qeydiyyatı ilə bağlı məsələlərin tənzimlənməsinin vahid mexanizminin olmaması həm insan, həm də pasiyentlərə verilmiş hüquqların tam həyata keçirilməsinə mane olur.

Bu səbəbdən, Konstitusiyaya və səhiyyə sahəsində olan əsas Qanunla və münaqişəli vəziyyətlərdə tibb işçilərinin müdafiəsi araşdırılmış və müəllif tərəfindən boşluqlar və çatışmazlıqlar müəyyən edilmişdir. Demokratik dünyada müasir səhiyyənin təməl daşı olan tibbi müdaxilə üçün Məlumatlandırılmış razılıq hüququ yerli qanunverici tərəfindən ciddi şəkildə öyrənilməli və milli qanunvericilikdə tətbiq edilməlidir. Aparılan tədqiqat işi əsasında dissertasiya müəllifi tərəfindən tibbi müdaxilə olan xəstənin tələb olunan Məlumatlandırılmış razılığın yeni formasının layihəsi işlənib hazırlanmış və təklif edilmiş və tədqiqat işinin nəticələri şəklində konkret tövsiyələr verilmişdir qanunvericiyə. Bu tövsiyələrin yerli qanunverici tərəfindən qəbul edilməsi və onların sonradan Azərbaycanın milli qanunvericiliyində tətbiqi milli səhiyyə sistemi və Azərbaycan tibb qanunvericiliyinin inkişafı üçün epoxal mərhələ ola bilər.

Bu fəsilə Azərbaycan Respublikasının səhiyyə qanunvericiliyi, tibb sahəsində reallıqda baş verən hadisələr dərinədən araşdırılaraq, pasiyentin məlumatlandırılmış razılıq hüququnun ölkə hüququnda implementasiyasının vacibliyi və zəruriliyi göstərilmişdir. Beynəlxalq təcrübədən istifadə etməklə müəllif milli qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi yollarını göstərərək dissertasiya işinin nəticələri əsasında konkret tövsiyələr vermişdir.

Dissertasiyanın yekun hissəsində tədqiqatın xülasəsi verilir ki, bu da tibbi etikanın müasir formasının bioetika olduğunu, prinsiplərinin YUNESKO-nun himayəsi altında dünya birliyi tərəfindən qəbul edilmiş, Universal sənədlərdə öz əksini tapdığını bir daha vurğulayır. Bioetika və İnsan Hüquqları Bəyannaməsi və aydın şəkildə müəyyən edilmiş hüquqi mahiyyəti var. Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, bu gün elm və praktikada ən optimal olanı bioetik problemlərin həlli üçün xəstənin hüquqlarına riayət olunmasını ön plana çıxaran hüquqi modeldir. Nəticədə, bioetika və tibbi hüquq vahid bir əlaqədə nəzərdən keçirilməlidir: həm elm kimi, həm də həkimlərin və hüquqşünasların təhsilinin aspiranturaya qədər və aspirantura pillələrində icbari təhsil predmeti kimi və ictimai bir vasitə kimi, səhiyyə sistemində, tibbdə və biologiyada insan hüquqlarının müdafiəsinə ictimai nəzarət formalaşdırılmalıdır.

Beləliklə, məlumatlandırılmış razılığın əsas təşkilatı və hüquqi prinsipləri bunlardır:

1. Məlumatlandırılmış razılıq pasiyentin hüququ və tibbi müdaxiləni həyata keçirən tibb işçisinin vəzifəsidir;
2. Qan təzyiqinin ölçülməsindən, o cümlədən hipnoz seansından tutmuş, çox saatlıq mürəkkəb cərrahiyyə əməliyyatlarına qədər istənilən növ tibbi müdaxilə üçün məlumatlandırılmış razılıq alınmalıdır;
3. məlumatlandırılmış razılığın alınması xəstənin hüquq və qanuni mənafeələrinə hörmətdən xəbər verir;
4. məlumatlandırılmış razılıq xəstənin özünün müalicə prosesində fəal iştirakını müəyyən edir;
5. məlumatlandırılmış razılıq sayəsində həkimin tibbi yardımın göstərilməsində məsuliyyət dərəcəsi artır.

Eyni zamanda, səhiyyə qanunvericiliyi məlumatlı razılıq doktrinasının tətbiq oluna bilməyəcəyi hallara icazə verir:

1. Təcili yardım göstərəkən, hər hansı bir gecikmə xəstənin həyatı və ya sağlamlığı üçün təhlükə yaratdıqda.
2. Risklər əhəmiyyətsizdirsə və bütün vətəndaşlara yaxşı məlumdursa.
3. Pasiyent ölüm və ya ağır əlillik ehtimalı haqqında məlumatları dinləməkdən qəsdən imtina edərsə (belə imtina müvafiq qeyd və imzalarla sənədləşdirilməlidir).

Əgər həkim pasiyentin aşkar edilmiş xəstəlik və ya vəziyyət barədə məlumatlı olmasından yaranan informasiya travmasına psixoloji cəhətdən dözə bilməyəcəyinə inanırsa, belə hallar tez-tez baş vermir, lakin yaransa belə, bu zaman həkim, pasiyentin öz səhhəti barədə məlumatları ala biləcək və həkimlə müzakirə edə biləcək şəxsin seçilməsinə şərait yaratmalıdır.

İstənilən tibbi müdaxilə, fəsadlar və onların baş verib-verməyəcəyi məlum olmayan digər nəticələr riski ilə müşayiət olunur. Sağlamlığa olan təsirlərin bu cür nəticələrinin həmişə qarşısını almaq mümkün deyil, lakin onlar proqnozlaşdırıla bilər. Onlar, proqnozlaşdırıla bilən olduğundan, onların qarşısının alınması üçün tibbi yardımın göstərilməsində tədbirlər görülür. Məlumatlı razılıq həm pasiyentin, həm də həkimin hüquqlarının maksimum

müdafiəsinə xidmət edən bu kimi arzuolunmaz ağırlaşmalar zamanı ən mühüm tibbi-hüquqi və etik vasitələrdən biridir. Hüquqi baxımdan, bu məqamlar bu gün belə səslənə bilər: pasiyentə göstərilən məlumatlı razılıq ilə əhatə olunmayan tibbi texnologiyalardan və standartlardan kənara çıxma ilə hər hansı tibbi yardım onun sağlamlığına qəsd kimi qiymətləndirilə bilər. Məlumatlı razılıqla əhatə olunan və tibbi texnologiyalardan və standartlardan kənara çıxmada göstərilən tibbi xidmət təcavüz kimi dəyərləndirilmir.

**Dissertasiyanın əsas müddələri iddiaçının aşağıdakı elmi əsərlərində öz əksini tapmışdır:**

1. Rustamova F.A., Mammadov V.Q., Mustafayeva A.I., Aliyeva F.E., Galandarli N.H., Agayev E.H. “Legal responsibility for violations of law by medical workers in Azerbaijan” // Program and Abstracts Book of the 53rd Annual Meeting of ACLM (American College of Legal Medicine) “Law, Medicine and Your Professional Practice”, Las Vegas, Nevada, USA, 21-24 February 2013, p.66-67.
2. Rustamova F.A., Rustamov A.A., Mammadov V.Q. “Patients rights as an indicator of health system development” // Program and Book of Abstracts of the 9th World Conference of UNESCO Chair in Bioethics “Bioethics, Medical Ethics and Health Law”. Naples, Italy, November 19-21, 2013, p.109.
3. Rustamova F.A. “Informed consent as one of the main principles of bioethics” // Abstracts Book of 2nd International Conference on Ethics Education. Ankara University (Turkey), May 21-23, 2014, p.67-68.
4. Rüstəmovə F.A. “Bioetikanın əsas prinsipləri və insan hüquqları kontekstində pasiyentin hüquqları: Məlumatlı razılıq” // Dirçəliş, 2013, №180.
5. Rustamova F.A., Rustamov A.A., Mammadov V.Q. “Informed consent: cases when it can be omitted in Azerbaijan” // Program and Book of Abstracts of the 11<sup>th</sup> World Conference of UNESCO Chair in Bioethics “Bioethics, Medical Ethics and Health Law”. Naples, Italy, October 20-22, 2015, p.80.
6. Rustamova F.A., Mammadov V.Q., Munir K.K. “Realization of informed consent as one patient’s rights: current situation in Azerbaijan” // Федеральный научно-практический журнал Российской Федерации «Биоэтика», Волгоград, ВолГМУ, 1(17) 2016 ISSN 2070-1586 (Двухлетний импакт-фактор РИНЦ – 1,008). <http://www.journal-bioethics.ru> PubMed PMID: 27434222; PubMed Central PMCID: PMC4943755). C.24-29.

7. Rustamova F.A. “Informed consent as one of patient rights: current situation in Azerbaijan” // «Medicine and Law» (Journal of World Association for Medical Law), William Hein, New York, USA, 2017, Vol.36, Number 2. P. 297
8. Rüstəmovə F.A. “Azərbaycan Respublikasında pasiyentin hüquqlarının reallaşdırılması” // Dırçəliş Jurnalı, 2018, №1.
9. Рустамова Ф.А. “Информированное согласие как одно из главных прав пациентов в Азербайджанской Республике” // Dırçəliş, iyul, 2018.
10. Rüstəmovə F.A. “Azərbaycan Respublikasında məlumatlandırılmış razılıq üzrə pasiyentin hüquqları və həkimlərin (tibb işçilərinin) məsuliyyəti” // Qanun jurnalı, iyul, 2018.

Dissertasiyanın müdafiəsi 11 mart 2022-ci il tarixində saat 12:00 Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Hüquq və İnsan Haqları İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən BFD 3.06 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1073, Bakı şəhəri, H.Cavid prospekti, 115.

Dissertasiya ilə AMEA-nın Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun Kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının (aak.qov.az) və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun (<http://huquq.org.az/az/>) rəsmi internet sayında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 10 fevral 2022-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 28.01.2022

Kağızın formatı: A5

Həcm: 36288

Tiraj: 30